

לשכת רב

הפקולטה למדעי היהדות
הקמפוס

דף שבו עי

פרשת בחקתי, תשס"ה
מספר 602מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מדוע חייב המקדיש להוסיף חומש בפדיון הקדשו?¹

המשנה מונה חמישה מקרים שבהם הוסיפה התורה חומש לתשלומם המקורי (בבא מציעא פ"ד מ"ח):

חמשה חומשין הן, אלו הן: האוכל תרומה ותרומת מעשר ותרומת מעשר של דמאי והחלה והבכורים מוסיף חומש, והפודה נטע רבעי ומעשר שני שלו מוסיף חומש, הפודה את הקדשו מוסיף חומש, הנהנה שוה פרוטה מן ההקדש מוסיף חומש, והגוזל את חברו שוה פרוטה ונשבע לו מוסיף חומש.

שניים מהחמישה מצויים בפרשתנו: (א) הפודה מעשר-שני של עצמו: "ואם גאל יגאל איש ממעשרו, חמשיתו יסף עליו" (כז:לא), (ב) הפודה את הקדשו. כלומר, אדם שהקדיש חפץ למקדש, ולאחר מכן החליט להשאיר את החפץ ברשותו, חייב להעביר לגזבר המקדש את שוויו של החפץ. ועל שווי זה הוסיפה התורה חומש: "ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו" (כז:טו). שניים אלה שונים משלושת האחרים - מי שאכל תרומה, מי שנהנה מהקדש, וגזלן שנשבע לשקר; ששלושתם חטאו, ותוספת החומש היא כפרה על חטא, פיצוי לנגזל או קנס להרתעה, כמו תשלום כפל בגנב, למשל. וקשה, מדוע דווקא הפודה את הקדשו חייב חומש (ולא הקונה מהגזבר הקדש של אחר), מה גם שהקדש נפדה לפי הערכה מקצועית; הדבר נראה כאפליה בלתי סבירה ובלתי הוגנת.

הרמב"ם היה כנראה ראשון הדוברים בזה, ומצירוף דבריו בהלכותיו ובמורה-הנבוכים עולה שחייב החומש נובע מיתרון שיש לבעלים לעזמת אחרים (כגון שיש לו מידע בלעדי על הקדש). פרשנים אחרים הלכו בעקבותיו, אם כי בשינוי, ודבריהם דחוקים לאור הסוגיה בערכין (כז ע"א) כפי שיבואר להלן.

את הקושיה הנ"ל מתרץ אברבנאל (שאלה ה' בפירושו לויקרא כ"ז): "כי הבעלים אוהבים נחלותיהם ואולי שיחלו פני הכהן שלא יעריכם בערך גדול כדי שהם יגאלום" (=יפדו אותם). דומה לזה מתרץ המהר"ל ("גור אריה" על אתר), שאדם מעדיף "דבר שהיה לו קודם", ומוכיח כן מדין שומר (בבא מציעא צג ע"ב) שנוח לאדם "בהמתו הראשונה אף על גב דצריך להוציא עליה עד כדי דמיה" - ששוויה עבורו גבוה ממחיר השוק שלה, ומנמק בזה את חיוב הבעלים הפודה את הקדשו להוסיף חומש. והוסיף המהר"ל: "וכן במקדיש ביתו ניחא ליה ביתו הראשון, לכך צריך להוסיף חומש כשהבעלים פודין אותו".

¹ את הרעיון שחייב החומש בבעלים הפודה את הקדשו נובע מיתרון אינפורמטיבי, למדתי מפרופסור ישראל אומן, ותודתי לו על ליבון הדברים בשיחות עמו בע"פ.

גם הרלב"ג² קדם לשניהם בדרך דומה. לדעת שלושתם, טעם החומש הוא חיבת המקדיש לרכושו - שרוצה אדם בקב שלו - השווה לדידו יותר מלאחר, וראיה שפודה הקדשו (או מעשר שני שלו) אף שאינו חייב, ולכן פודה לא במחיר-השוק, אלא בערך גבוה יותר (אולי גם בהנחה שהמקדיש - בעין-יפה מקדיש) כדי שירוויח ההקדש; וזו שאינו מעדיף או מחבב חפץ זה דווקא, יקנה במחיר השוק. רק אברבנאל מניח שיש חשש שהמקדיש ינסה להשפיע על הכוהן להמעיט שומתו.

לכאורה גם גישת חיבת הנכס של שלושתם מבוססת על יתרון האינפורמציה של המקדיש, וכשיטת הרמב"ם, אך קשה עליה מהסוגיה דלהלן (ערכין כז ע"א). במשנה שם נאמר: "המקדיש את שדהו ... אומר לו (הכוהן או הכרוז) פתח אתה ראשון, שהבעלים נותנין חומש, וכל אדם אין נותנין חומש". ומקשה שם הגמרא, מה הצורך לנמק את חובת הבעלים המקדיש, לתת הצעת מחיר ראשונה בכך שהוא מוסיף חומש, הרי ממילא יפדה את הקדשו החביב עליו בסכום גבוה יותר מאדם אחר? והגמרא מסיקה שם שלחובת קדימות הבעלים יש שלושה טעמים שכל אחד עומד בפני עצמו, וכך מונה אותם הרמב"ם בפירושו למשנה על אתר: "האחד שהוא נותן חומש, והשני שמצות גאולה באדון, והשלישי שהיא חביבה עליו ורצויה לו יותר מאחר". ר' עובדיה מברטנורא (בפירושו למשנה שם) סומך את הטעם השלישי על ש"אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבים של חבירו" (בבא מציעא לח ע"א). אך אם כך מדוע חייב הבעלים להוסיף חומש, אם במילא יוסיף למחיר-השוק בשל חביבות רכושו?³

ונראה שמההפרדה בסוגיה בין החומש לבין חיבת הנכס, למד הרמב"ם לא רק שחביבה זו אינה הטעם לחיוב המקדיש בחומש, אלא גם שיש לחומש טעם אחר. ולכן - שלא כמנהגו- דן בו בהלכותיו; אך היות שהטעם לא נתפרש בגמרא, פתח הרמב"ם בלשון "יראה לי". הטעם לדעתו מעשי ומשותף גם לדין התמורה, שכן למרות שהמקדיש - בעין יפה מקדיש (הל' ערכין וחרמין פ"ד הט"ו), יש שהוא מתחרט מהקדשו וחוזר בו מכוונתו המקורית למסור את החפץ להקדש, ובוחר לפדותו ולהחזיק בו. לכן כתב הרמב"ם (הלכות תמורה פ"ד הי"ג):

יראה לי שזה שאמר הכתוב 'והיה הוא ותמורתו יהיה קדש' כענין שאמר 'ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו'. ירדה תורה לסוף מחשבת האדם וקצת יצרו הרע. שטבע של אדם נוטה להרבות קניינו ולחוס על ממונו, ואף-על-פי שנדר והקדיש, אפשר שחזר בו וניחם ויפדה בפחות משווי. אמרה תורה, אם פדה לעצמו יוסיף חומש! וכן אם הקדיש בהמה קדושת הגוף - שמא יחזור בו; וכיון שאינו יכול לפדותה יחליפנה בפחותה ממנה, ואם תתן לו רשות להחליף הרע ביפה, יחליף היפה ברע ויאמר טוב הוא. לפיכך סתם הכתוב בפניו שלא יחליף - וקנסו אם החליף - ואמר 'והיה הוא ותמורתו יהיה קדש'.⁴

אך קשה, שאם בחרטה מדובר, יכול המקדיש (א) להישאל על נדרו (הל' נדרים פ"ד ה"ז) או (ב) לפדות את הקדשו בשווה-פרוטה שבדיעבד פדוי, ורק מדברי סופרים⁵ צריך חקירה והשלמת דמים (הל' ערכין וחרמין פ"ז ה"ח). ונראה בדעת הרמב"ם שיש החושש מלהראות כמתחרט, אך ינסה להונות ולפדות את הקדשו בפחות משווי. ומכיוון שבהקדש בעלי-חיים נפדין בהעמדה והערכה (שם פ"ה הי"ב); וקרקעות מוכרזים ששים יום (שם פ"ד הכ"ז) ושמים (מעריכים) אותן בעשרה (שם פ"ח ה"ב), ומטלטלין נישומין בשלושה (שם) ובמומחים - מוסיף הפודה הקדשו חומש. ואם כן כיצד יוכל המקדיש לרמות? לדעת הרמב"ם (מורה הנבוכים ח"ג פמ"ו):

כי אדם קרוב אצל עצמו וטבעו לעולם לנטות אל הכילות ולחוס על ממונו, ולא היה מדקדק בדמי ההקדש ולא היה מראה אותו בכל הצריך עד שיעמוד על אמתת דמיו, על-כן חייבו להוסיף עד שימכר לזולתו בשויו.

² פ' ויקרא, התועלת הי"א לפי דפוס ונציה (הכ"א במהד' מוסד הרב קוק ומהד' מעליות), ופ' בחוקותי דף קע"ח עמודה א'. גם רבי ברוך אפשטיין ב"תורה תמימה" (ויקרא כ"ז אות ס"ה) הולך בשיטה זו בלי שהזכיר את קודמיו, אך הוסיף שהבעלים מוסיף חומש "גם משום שמצוה הוא שיגאל בבעלים" וזה שיבוש, שלפי הסוגיה בערכין כ"ז אדרבא להפך, הבעלים קודם לאחר משום שמוסיף חומש, כדי שירוויח ההקדש.

³ ואולי כוונתם ש"עודף הצרכן" של המקדיש גבוה מעודף הצרכן ה"נורמלי" של רוכש זר ("עודף הצרכן" הוא התוספת למחיר השוק, שאילו נדרש, היה הצרכן מוכן לשלם עבור המוצר), ועדיין צריך עיון.

⁴ את דבריו הביאו גם רבנו בחיי בפירושו לויק' כז: ובעל ספר החינוך במצוה שנ"ב.

⁵ וכיוון שהוא מדברי סופרים, אין זה רלוונטי לגבי טעם דין התורה.

היינו, המקדיש מכיר היטב את מעלות הקדשו ואת ערכו, ויכול להונות בהסתרת מידע שיש לו לבדו עליו, להציגו כנחות מ"אמתת דמיו" כדי להטעות את המומחים שיעריכוהו בפחות משוויו, ולכן חייב בחומש. וכיון שחיוב החומש הוא משום "שמי שיחשוק דבר מה יתכן שיתן יותר מדמיו כמו חמישיתו" (רלב"ג, פר' ויקרא התועלת הי"א), התוספת אחידה בשיעור חומש.⁶

הרב ד"ר יצחק דב פריז
ירושלים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

⁶ בשאלה זו דן גם המהר"ל, אך רק במסגרת תירוץ נוסף שלו בדרך הקבלה, המבוסס על הכלל ש"מעלין בקודש ואין מורידין". במסגרת תירוץ הראשון, הפרגמטי, התעלם ממנה, אולי משום שהיא דומה לערעורו של ר' ירמיה על שיעורי חכמים, שבגינו הוצא מבית המדרש (בבא בתרא כג ע"ב). בתירוץ הנוסף הרחיב המהר"ל גם בדרוש לשבת הגדול, ובחידושי אגדות לראש השנה, חלק ראשון עמוד קכ"ה.